# RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI RAQAMLASHTIRISH ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH MEXANIZMLARI

**Sanakulova Iroda Abrorovna**
Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti talabasi
irodasanakulova06@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21869295
+99850-190-79-29

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'murchiligini raqamlashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Soliq tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron soliq xizmatlari, elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari, QR-kodli fiskal cheklar, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarining qo'llanilishi natijasida soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirish hamda iqtisodiyotning shaffofligini ta'minlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar tahlil qilinib, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.
**Kalit so‘zlar:** raqamli iqtisodiyot, yashirin iqtisodiyot, soliq ma'murchiligi, elektron soliq xizmatlari, elektron hisob-faktura, onlayn nazorat-kassa mashinalari, Big Data, sun'iy intellekt, fiskal siyosat, davlat byudjeti, soliq nazorati, iqtisodiy o'sish.

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi, davlat byudjeti daromadlarining oshishi va sog'lom raqobat muhitining shakllanishi ko'p jihatdan soliq tizimining samaradorligiga bog'liq. Biroq dunyoning ko'plab mamlakatlarida bo'lgani kabi O'zbekistonda ham yashirin iqtisodiyot iqtisodiy taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi. Norasmiy iqtisodiy faoliyat natijasida davlat byudjeti sezilarli miqdorda soliq tushumlaridan mahrum bo'ladi, bozordagi raqobat muhiti buziladi va iqtisodiy statistik ma'lumotlarning ishonchliligi pasayadi.

So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ushbu muammoni bartaraf etishda yangi imkoniyatlarni yaratdi. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish orqali iqtisodiy operatsiyalarni real vaqt rejimida kuzatish, soliq to'lovchilar faoliyatini avtomatik tahlil qilish hamda noqonuniy moliyaviy operatsiyalarni aniqlash imkoniyati kengaydi. Shu sababli davlatlar soliq tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratmoqda.

Yashirin iqtisodiyot rasmiy davlat organlarida qayd etilmaydigan, soliqqa tortilmaydigan yoki amaldagi qonunchilik talablariga to'liq rioya qilmagan holda amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyat yig'indisidir. Bunday faoliyat davlat byudjeti daromadlarining kamayishiga, tadbirkorlar o'rtasida nosog'lom raqobat yuzaga kelishiga hamda iqtisodiy resurslarning samarasiz taqsimlanishiga olib keladi. Shu sababli yashirin iqtisodiyotni qisqartirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli soliq ma'murchiligi mazkur muammoni hal etishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Elektron soliq tizimi orqali barcha moliyaviy operatsiyalar yagona axborot bazasida aks ettiriladi va ularning qonuniyligi avtomatik ravishda nazorat qilinadi. Natijada inson omilining ta'siri kamayadi, ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi ortadi hamda soliq nazoratining sifati yaxshilanadi.

Elektron hisob-fakturalar tizimi korxonalar o'rtasidagi tovar va xizmatlar aylanmasini shaffoflashtirishda muhim o'rin tutadi. Avvallari qog'oz hujjatlar asosida yuritilgan hisob-

kitoblarda turli xatolar yoki soxta hujjatlar uchrab turgan bo'lsa, elektron tizimda barcha operatsiyalar markazlashgan bazada saqlanadi. Bu esa qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashning aniqligini oshirib, noqonuniy operatsiyalarni kamaytirishga yordam beradi.

Onlayn nazorat-kassa mashinalari va QR-kodli fiskal cheklar ham yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning muhim vositalaridan biridir. Mazkur tizimlar orqali savdo va xizmat ko'rsatish shoxobchalaridagi tushumlar real vaqt rejimida soliq organlariga uzatiladi. Natijada naqd pul aylanmasini yashirish, tushumni kamaytirib ko'rsatish yoki soliqdan bo'yin tovlash holatlari sezilarli darajada kamayadi. Shu bilan birga, iste'molchilar ham xarid chekini tekshirish imkoniyatiga ega bo'lib, jamoatchilik nazorati kuchayadi.

Sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarining qo'llanilishi raqamli soliq ma'murchiligini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu texnologiyalar millionlab moliyaviy operatsiyalarni qisqa vaqt ichida tahlil qilib, shubhali bitimlar yoki soliq xavfi yuqori bo'lgan subyektlarni avtomatik aniqlaydi. Bu esa tekshiruvlarning manzilli va samarali tashkil etilishiga, davlat resurslarining tejab ishlatilishiga hamda halol tadbirkorlarning faoliyatiga ortiqcha aralashuvni kamaytirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar soliq ma'murchiligini soddalashtirish bilan birga, soliq to'lovchilarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini ham oshiradi. Elektron shaxsiy kabinetlar, mobil ilovalar va onlayn maslahat xizmatlari orqali tadbirkorlar soliq hisobotlarini masofadan turib topshirishlari, soliqlarni to'lashlari va o'z majburiyatlari haqida tezkor ma'lumot olishlari mumkin. Bu esa soliq intizomini mustahkamlashga va soliq to'lovchilarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli soliq ma'murchiligini rivojlantirishda davlat organlari o'rtasida axborot almashinuvini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Soliq organlari, bojxona, banklar, kadastr, statistika va adliya organlarining axborot bazalarini o'zaro integratsiyalash orqali soliq to'lovchilarning moliyaviy faoliyati to'liq va ishonchli tahlil qilinadi. Bunday integratsiya soliq bazasini aniqlashdagi xatolarni kamaytiradi, noqonuniy moliyaviy operatsiyalarni tezkor aniqlash imkonini yaratadi hamda soliq nazoratining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda raqamli texnologiyalarni soliq tizimiga joriy etish ijobiy natijalar bermoqda. Estoniyada davlat xizmatlarining deyarli barchasi elektron platformalar orqali ko'rsatiladi va soliq deklaratsiyalarini topshirish bir necha daqiqa ichida amalga oshiriladi. Janubiy Koreyada sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari yordamida soliqdan bo'yin tovlash holatlari oldindan aniqlanadi. Singapurda esa elektron to'lov tizimlari va avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari biznes yuritish uchun qulay muhit yaratish bilan birga, davlat byudjeti daromadlarini barqaror oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu davlatlar tajribasi raqamli texnologiyalarni keng joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omili ekanligini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish doirasida soliq ma'murchiligini takomillashtirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Elektron hisob-fakturalar tizimi, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron shaxsiy kabinet, QR-kodli fiskal cheklar va mobil soliq xizmatlari amaliyotga joriy etildi. Mazkur tizimlar soliq to'lovchilarning vaqt va xarajatlarini kamaytirish bilan birga, davlat organlari faoliyatining shaffofligini oshirmoqda. Natijada soliq tushumlari ko'payib, iqtisodiyotdagi norasmiy aylanmalarni qisqartirish uchun mustahkam asos yaratilmoqda.

Raqamli soliq ma'murchiligining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Soliq tushumlarining barqaror ortishi davlat byudjeti imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu mablag'lar ta'lim, sog'liqni saqlash, transport, infratuzilma va innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Natijada yangi ish o'rinlari yaratiladi, ishlab chiqarish hajmi oshadi va aholi farovonligi yuksaladi. Bundan tashqari, shaffof soliq tizimi xorijiy

investorlarning ishonchini mustahkamlaydi hamda mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni keng joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, axborot xavfsizligini ta'minlash, kiberxavfsizlikni kuchaytirish, barcha hududlarda internet infratuzilmasini rivojlantirish va raqamli savodxonlikni oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, yangi texnologiyalar bilan ishlay oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash va amaldagi qonunchilikni zamonaviy raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda takomillashtirish zarur.

Kelgusida soliq ma'murchiligini yanada rivojlantirish uchun sun'iy intellekt, blokcheyn va Big Data texnologiyalaridan keng foydalanish, barcha davlat axborot tizimlarini yagona platformaga integratsiya qilish hamda elektron xizmatlar sifatini oshirish maqsadga muvofiqdir. Soliq nazoratini xavf tahliliga asoslangan zamonaviy usullar orqali amalga oshirish, soliq to'lovchilar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish va raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish yashirin iqtisodiyotni yanada qisqartirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, raqamli soliq ma'murchiligini rivojlantirish nafaqat davlat byudjeti daromadlarini ko'paytirish, balki iqtisodiyotning shaffofligini ta'minlash, halol raqobat muhitini shakllantirish va mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga erishishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali soliq tizimini yanada takomillashtirish O'zbekistonning raqamli iqtisodiyot sari izchil rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

**Xulosa** qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'murchiligini raqamlashtirish yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining soliq tizimiga joriy etilishi soliqlarni hisoblash, nazorat qilish va undirish jarayonlarini avtomatlashtirib, inson omili ta'sirini kamaytiradi hamda soliq ma'murchiligi samaradorligini oshiradi. Elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari, QR-kodli fiskal cheklar, elektron soliq xizmatlari, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarining qo'llanilishi iqtisodiy operatsiyalarning shaffofligini ta'minlash, soliq intizomini mustahkamlash va davlat byudjeti daromadlarini ko'paytirishga xizmat qiladi.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar tajribasi raqamli soliq ma'murchiligini izchil rivojlantirish iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. O'zbekistonda ham soliq tizimini raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar tadbirkorlik subyektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, investitsion jozibadorlikni oshirish va yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishda muhim natijalar bermoqda.

Kelgusida soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish uchun davlat organlarining axborot tizimlarini o'zaro integratsiya qilish, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalaridan keng foydalanish, axborot xavfsizligini kuchaytirish hamda raqamli infratuzilmani rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, aholining va tadbirkorlarning raqamli savodxonligini oshirish, elektron xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, raqamli soliq ma'murchiligini rivojlantirish orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va mamlakatning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi tahrirda. Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini 2017–2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni. Toshkent, 2017-yil 7-fevral.
3. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Soliq qo‘mitasi. Soliq ma’murchiligini raqamlashtirish va elektron xizmatlarga oid statistik hamda tahliliy materiallar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat moliyasi va fiskal siyosat bo‘yicha tahliliy materiallar.